

•
•
•
•
•
•
•
•
•
•
•
•

Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie

Perspektywa nauczycielska

Nadzór merytoryczny nad badaniem i raport:
Wojciech Wilk

Grudzień 2022

1. Wprowadzenie

O programie

“Biblioteka dla wszystkich. Różni. Równi. Ważni” to projekt umożliwiający dzieciom i młodzieży z Ukrainy i z Polski naukę, zabawę i nawiązywanie relacji. Zajęcia organizują biblioteki publiczne, które otrzymują wsparcie merytoryczne, finansowe, a także komputery, tablety, interaktywne roboty, zestawy muzyczne i edukacyjne. Więcej informacji o projekcie znajduje się na stronie www.bibliotekidlaukrainy.org.pl.

Cel diagnozy

Przeprowadzona w listopadzie 2022 pierwsza część diagnozy była poświęcona temu, jak dzieci i młodzież z Ukrainy funkcjonują w polskich szkołach. Ankiety zostały skierowane do kadry pedagogicznej w szkołach, a w wywiadach wzięli udział zarówno nauczyciele i nauczycielki, jak i grupa osób prowadzących Cyfrowe Centra Edukacji (CCE) w bibliotekach. Podczas zajęć CCE dzieci/młodzież otrzymują od osoby mówiącej po ukraińsku pomoc w odrabianiu lekcji zadanych w polskiej szkole lub realizacji programu ukraińskich szkół online. Osoby prowadzące zajęcia mają okazję, żeby na co dzień dyskutować z dziećmi o ich wyzwaniach w szkole.

Ten dokument stanowi streszczenie najważniejszych wniosków z diagnozy. W celu uzyskania szczegółowych informacji prosimy o kontakt z: Moniką Schmeichel-Zarzeczną (monika.schmeichel@frsi.org.pl).

Informacje o zastosowanej metodzie badawczej

Diagnoza została zaprojektowana w taki sposób, by mogły ją przeprowadzić osoby, które nie zajmują się zawodowo prowadzeniem badań. Wywiady indywidualne – trwające od 20 do 40 minut – nie były nagrywane. Osoba prowadząca wywiad była zobowiązana do spisania notatki bezpośrednio po rozmowie za pomocą specjalnego formularza, pomocnego w przypomnieniu sobie i odnotowaniu jak największej liczby szczegółów. Analizie podlegały takie właśnie notatki, a nie pełne transkrypcje wywiadów.

20 bibliotek w 17 miejscowościach przeprowadziło łącznie¹:

- 35 wywiadów z nauczycielkami i nauczycielami,
- 71 ankiet z nauczycielkami i nauczycielami,
- 8 wywiadów z osobami prowadzącymi zajęcia CCE.

¹ Opis struktury próby znajduje się w aneksie zamykającym dokument.

Bardzo dziękujemy za zaangażowanie w działania badawcze:

- Chełmskiej Bibliotece Publicznej im. Marii Pauliny Orsetti w Chełmie
- Miejskiej Bibliotece Publicznej w Gdyni
- Bibliotece Publicznej Gminy Grodzisk Mazowiecki
- Miejskiej Bibliotece Publicznej w Hrubieszowie
- Bibliotece Publicznej Miasta i Gminy Jarocin
- Miejskiej Bibliotece Publicznej w Jaśle
- Bibliotece Publicznej w Kokoszkowach
- Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Zofii Urbanowskiej w Koninie
- Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie
- Bibliotece Miejskiej w Łodzi
- Bibliotece Publicznej w Piasecznie
- Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Józefa A. i Andrzeja S. Załuskich w Radomiu
- Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu
- Bibliotece Miejskiej im. gen. Mariusza Zaruskiego w Ustce
- Bibliotece Publicznej im. W. J. Grabskiego w Dzielnicy Ursus m.st. Warszawy
- Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Aleksandra Majkowskiego w Wejherowie
- Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Stefana Żeromskiego w Zakopanem

Uwaga językowa

Dla uproszczenia w dalszej części dokumentu używamy określenia “dzieci” w odniesieniu do wszystkich osób poniżej 18. roku życia. Warto jednak odnotować, że osoby uczestniczące w badaniu najczęściej opisywały grupę w wieku 6-12 lat – to głównie do niej odnoszą się wyniki.

2. Najważniejsze wnioski

Sytuacja szkół

Poważną trudnością, z którą borykają się szkoły, jest nieuchwytność rodziców. Dzieci coraz lepiej się komunikują i angażują w życie szkoły, ale rodzice często unikają mówienia po polsku, a w wielu przypadkach nie można liczyć na współpracę z nimi. Taka współpraca byłaby korzystna dla szkół i mogłaby pomóc skuteczniej wspierać te dzieci, które mają największe trudności adaptacyjne oraz te, które są mało zmotywowane do nauki.

Nastawienie dzieci do nauki i szkoły w dużym stopniu zależy od planów ich rodzin na przyszłość. Te, które zakładają, że zostaną w Polsce, są bardziej zaangażowane w naukę. Te, które jeszcze nie wiedzą, czy wrócą lub planują wrócić do Ukrainy, często niechętnie uczą się języka i nie wkładają większego wysiłku w naukę.

Wśród dzieci z Ukrainy występuje duża rotacja – często przestają one chodzić do szkoły z dnia na dzień, mimo że do placówki nie trafia informacja na ten temat. Czasem wyjeżdżają z Polski, a czasem przenoszą się do innej miejscowości. Oznacza to, że w trakcie roku szkolnego pojawiają się w klasach nowe osoby. W efekcie szkoły nie mogą realizować programu nauczania w sposób ciągły i często muszą zaczynać pracę z nowymi uczniami i uczennicami od początku.

Dla przenoszących się dzieci taka sytuacja generuje dodatkowe trudności. Nie tylko tracą one kontakt z rówieśnikami i rówieśniczkami, z którymi zaczęły już budować więzi, ale też trafiają do klas będących na innym etapie realizacji programu nauczania.

Kadra nauczycielska jest przeciążona dodatkowymi zadaniami i zestresowana. Znaczna część osób pomimo trudności pozostaje pozytywnie nastawiona i zaangażowana. Zdarzają się jednak osoby bardzo sfrustrowane i zniechęcone. Nauczycielki i nauczyciele potrzebują wsparcia, odciążenia i superwizji. Na co dzień dają z siebie bardzo dużo i narażają się na wypalenie zawodowe, co mogłoby znacznie wpłynąć na pogorszenie się sytuacji dzieci. Kuratoria nie zapewniają szkołom wystarczającego wsparcia.

Nauczycielki i nauczyciele potrzebują wsparcia glottodydaktycznego, ponieważ nie mają doświadczenia w uczeniu języka polskiego jako obcego.

Język polski

Nauczycielki i nauczyciele zgadzają się, że dzieci z Ukrainy potrzebują intensywnego wsparcia w nauce języka polskiego. Zgodnie z otrzymanymi przez nas informacjami, dodatkowe lekcje języka polskiego były dostępne w każdej lokalizacji, w której prowadziliśmy diagnozę. Jednak frekwencja na tych lekcjach była zbyt niska, dlatego zwiększanie liczby godzin wydaje się nieuzasadnione. Nauczyciele i nauczycielki dostrzegają potrzebę prowadzenia zajęć z języka polskiego innymi metodami, np. w formie konwersacji, nauki przez zabawę czy aktywności wykorzystujących interakcje z rówieśnikami i rówieśniczkami.

Znajomość polskiego często jest wystarczająca do utrzymywania kontaktów z innymi dziećmi, ale nie pozwala na pełne uczestnictwo w lekcjach. Dzieci z Ukrainy potrzebują wsparcia w tłumaczeniu poleceń w zadaniach domowych. Samo zadanie zwykle umieją rozwiązać, ale bez pomocy nie rozumieją polecenia.

Trudności nastrocza przede wszystkim słownictwo specjalistyczne, niezbędne np. na lekcjach z przedmiotów ścisłych. Chociaż wiedza osób z Ukrainy i ich inteligencja logiczno-matematyczna jest wystarczająca, nieznanostwo słownictwa uniemożliwia pełne korzystanie z lekcji.

Więcej trudności przysparza czytanie i pisanie w języku polskim niż rozumienie i mówienie. Dzieci potrzebują więcej wsparcia przy nauce czytania i pisania.

U rodziców (zwłaszcza młodszych dzieci), ale czasem i samych dzieci, pojawia się obawa o to, że zapomną one język ukraiński.

Nauka

Nauczyciele i nauczycielki oceniają, że duża grupa dzieci z Ukrainy potrzebuje wsparcia w nauce niemal każdego przedmiotu. Oprócz lekcji polskiego i przedmiotów ścisłych, gdzie barierą jest słownictwo, największe trudności uczniowie i uczennice z Ukrainy mają z nauką historii.

Program ukraińskiej szkoły jest zupełnie inny, więc dzieciom z Ukrainy brakuje kontekstu, który pozwoliłby nadażać za materiałem omawianym na lekcjach

historii. Co naturalne, mają też – pod względem podstawy programowej – duże braki w wiedzy o Polsce.

Dzieci są przemęczone nauką. Często uczą się dwutorowo – chodzą do szkoły polskiej i realizują zajęcia online szkoły ukraińskiej. Trudno im odrobić wszystkie zadania domowe.

Dzieci z Ukrainy uczą się o Polsce tego, czego uczą się polskie dzieci. Nauczyciele i nauczycielki zauważają, że osoby mało zaangażowane (np. te, które nie wiążą swojej przyszłości z Polską) chętniej biorą udział w aktywnościach, które umożliwiają „symetryczną” wymianę. Na przykład angażują się bardziej, kiedy przy okazji słuchania o polskich tradycjach mają okazję na takich samych zasadach zaprezentować tradycje ukraińskie.

Starsze dzieci, które chcą zostać w Polsce, stresują się przyszłością. Przed nimi egzaminy, ale też konieczność wybrania dalszej ścieżki edukacyjnej. Nie znając polskich realiów, nie mają wystarczającej wiedzy o dostępnych możliwościach edukacyjnych, dlatego trudno jest im świadomie dokonać wyboru. Potrzebują wsparcia w tym zakresie.

Integracja z rówieśnikami i rówieśniczkami, potrzeby społeczne

W szkołach najbardziej korzystna jest sytuacja, w której w jednej klasie uczy się kilka osób z Ukrainy. W przypadku gdy klasę tworzą pół na pół dzieci z Polski i Ukrainy lub cała klasa jest ukraińska, dużo wolniej idzie nauka języka i nawiązywanie relacji z polskimi dziećmi. Nie sprawdza się dobrze również sytuacja, kiedy w klasie jest tylko jedna osoba z Ukrainy.

Szybciej integrują się młodsze dzieci, starszym zajmuje to więcej czasu.

Większość nauczycieli i nauczycielek ocenia, że dzieci z Ukrainy, które do danej szkoły chodzą już od dłuższego czasu, zadomowiły się i już dobrze się w niej czują. Rozbieżne i zależne od konkretnej placówki są z kolei obserwacje dotyczące tego, czy dzieci z Ukrainy tworzą swoją zamkniętą grupę, czy „wtopiły się” w społeczność szkoły.

Osoby uczestniczące w badaniu były za to zgodne co do tego, jak spędzają czas po lekcjach. **O ile w szkole nierzadko młodzież z Polski i Ukrainy chętnie bawi się razem, to po lekcjach nie ma już wspólnych interakcji.**

Jedną z przyczyn tego, że dzieci polskie i ukraińskie nie spędzają wspólnie czasu po lekcjach, jest odpłatność za zajęcia i wyjazdy. Z wywiadów wynika, że dzieci z Ukrainy opuszczają wycieczki wiążące się z dodatkowymi kosztami, a popołudniami nie uczestniczą w płatnych zajęciach dodatkowych, w których bierze udział duża część ich polskich rówieśników i rówieśniczek.

Potrzebne są wspólne zajęcia i wspólne spędzanie czasu, ale dzieci z Ukrainy mają też silną potrzebę przebywania czasem w swoim gronie – osób o podobnych doświadczeniach, z którymi można swobodnie rozmawiać po ukraińsku.

O ile dodatkowe zajęcia językowe są dostępne w szkołach we wszystkich lokalizacjach, w których prowadzona była diagnoza, to nie wszędzie dostępne jest **wsparcie psychologiczne**. Tymczasem u dzieci do doświadczeń wojny i ucieczki dokłada się jeszcze przeciążenie nauką. Dlatego zarówno nauczyciele i nauczycielki ze szkół, jak i osoby prowadzące CCE podkreślały, że relaks, zabawa oraz wsparcie psychologiczne to obecnie najważniejsze potrzeby dzieci z Ukrainy.

W diagnozie pojawiały się głosy, że dzieci:

- przeżywają traumę związaną z doświadczeniami wojennymi,
- straciły bliskie osoby z rodziny,
- tęsknią i martwią się o rodzinę, która została w Ukrainie,
- tęsknią za swoją klasą i przyjaciółmi, a kontakt cyfrowy nie wypełnia tej pustki,
- przeżywają dodatkowy stres związany z tym, jak ciężko pracują ich rodzice, więc odczuwają silną presję, by samemu radzić sobie w szkole i nie stwarzać żadnych „trudności”,
- mierzą się z wymaganiami rodziców, żeby uczestniczyć w zajęciach zarówno szkoły polskiej, jak i ukraińskiej.

Grupy, które zdaniem nauczycielek i nauczycieli wymagają szczególnego wsparcia, to:

- osoby z obszarów wiejskich, które w Polsce zamieszkały w miastach – jest to dodatkowy wymiar zmiany, do której muszą się zaadaptować,
- osoby z deficytami uwagi lub specyficznymi deficytami rozwojowymi,
- osoby z traumatycznymi doświadczeniami/doświadczeniem utraty bliskich,
- osoby, które przyjechały z jednym opiekunem, a część ich najbliższej rodziny pozostała w Ukrainie.

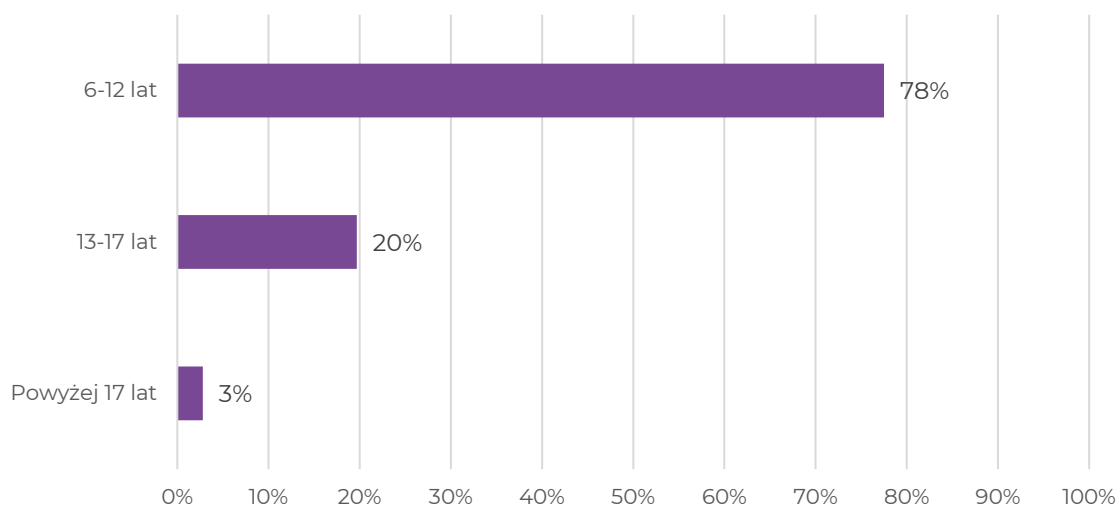
Aneks 1. Struktura próby

1.1. Ankieta skierowana do nauczycieli i nauczycielek

Ankietę wypełniło 71 osób. Były to przede wszystkim osoby pracujące z młodszymi dziećmi (6-12 lat). Stanowiły one ponad $\frac{3}{4}$ próby. **Jest to istotne, ponieważ prosiliśmy respondentów i respondentki o skupienie się na potrzebach tej grupy, z którą mają najczęściej kontakt.** Naszym zdaniem, udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na pytania dotyczące tak różnorodnej grupy jak młode osoby w wieku od 6 do 18 lat nie byłoby możliwe.

Wykres. 1. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie o to, z jaką grupą wiekową najczęściej pracują respondenci i respondenci ankiety

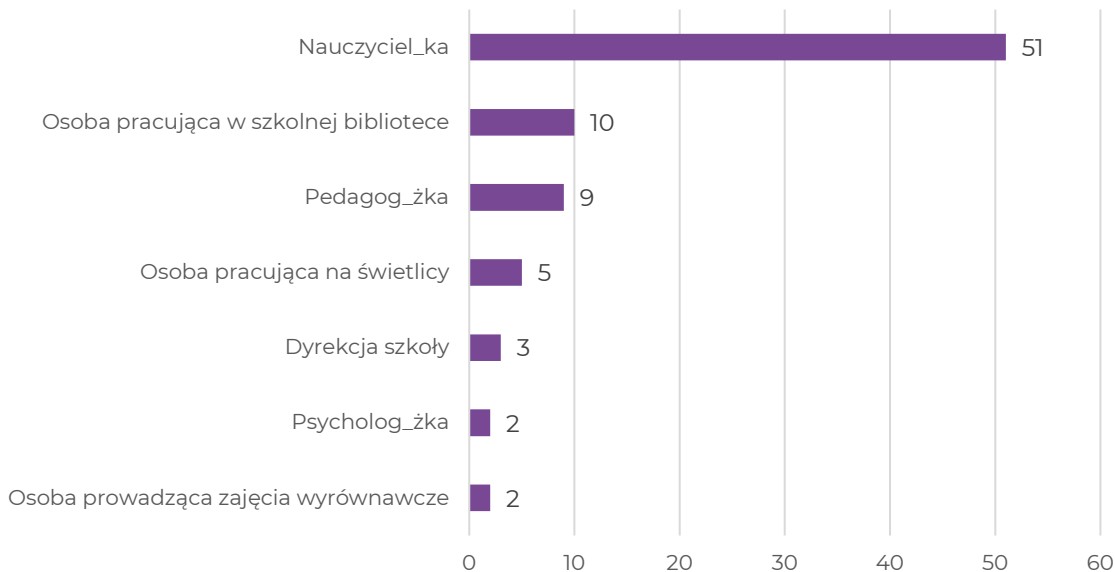
W jakim wieku są uczniowie z Ukrainy, z którymi ma Pan_Pani kontakt? Prosimy o wybranie tej grupy wiekowej, z którą ma Pan_Pani najczęstszy kontakt

Ankietę wypełniły osoby reprezentujące różne stanowiska i perspektywy. Choć najczęściej było nauczycielek, to wypowiedziały się również osoby pracujące w bibliotekach szkolnych, na świetlicy, pedagogożki i pedagogowie szkolni; osoby prowadzące zajęcia wyrównawcze oraz osoby zarządzające szkołami. Część osób pełniła więcej niż jedną funkcję, dlatego liczby na wykresie nie sumują się do 71.

Wykres. 2. Liczba osób w próbie ankietowej, które pełniły określoną funkcję w szkole.

Jaką rolę pełni osoba wypełniająca ankietę w szkole:

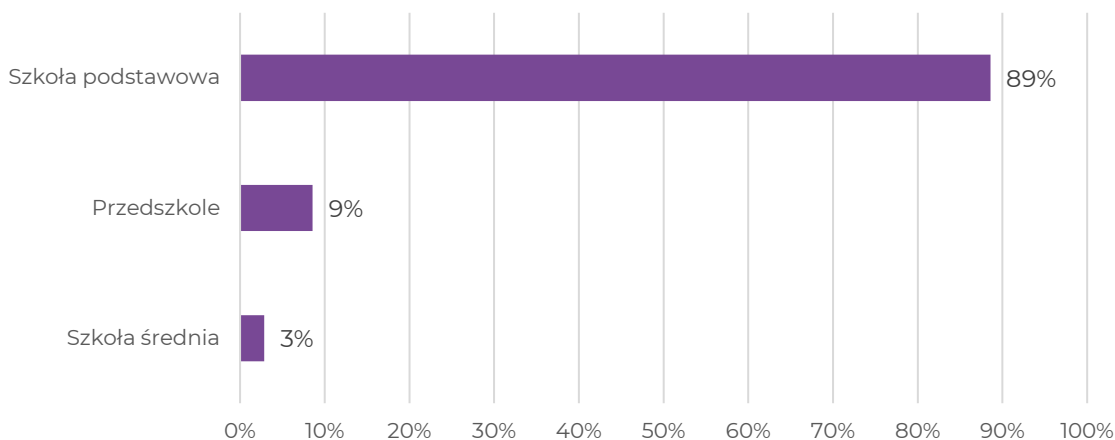

1.2. Wywiady indywidualne z nauczycielkami i nauczycielami

W wywiadach indywidualnych wzięło udział 35 osób. Czasem realizacja wywiadu była połączona z wizytą w szkole i wizją lokalną. Również w grupie osób, które udzieliły wywiadu, dominowały te związane ze szkołami podstawowymi (wykres nr 3), a pełnione przez nie funkcje były zróżnicowane, co ilustruje wykres nr 4.

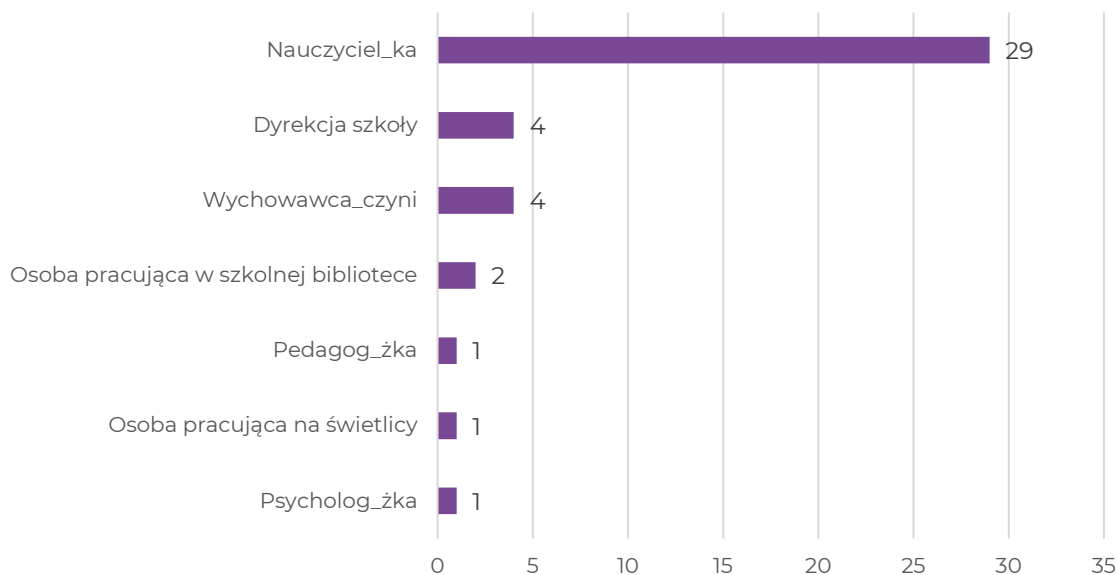
Wykres. 3. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie o to, z jaką grupą wiekową najczęściej pracują osoby uczestniczące w badaniu jakościowym

W jakim wieku są uczniowie z Ukrainy, z którymi ma Pan_Pani kontakt? Prosimy o wybranie tej grupy wiekowej, z którą ma Pan_Pani najczęstszy kontakt

Wykres. 4. Liczba osób w próbie badania jakościowego, które pełniły określoną funkcję w szkole.

Jaką rolę pełni osoba wypełniająca ankietę w szkole:

1.3. Wywiady indywidualne z osobami prowadzącymi Cyfrowe Centra Edukacji

Zrealizowaliśmy 8 takich wywiadów. Dobór miejsc miał charakter celowy. Wybraliśmy lokalizacje o zróżnicowanej liczbie osób uczęszczających na zajęcia – zarówno takie, gdzie CCE cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem, jak i takie, gdzie korzysta z nich mniej osób.